

October 1, 2013

Research Article

استخراج و دسته بندی روایات طبّی کتاب الکافی، بر اساس اعتبار سندیرضا ایلخانی^{۱*}، زهره قاضی مرادی^۱^۱ دانشکده طب سنتی، دانشگاه علوم پزشکی تهران، تهران، ایران

* Corresponding author: Reza Ilkhani, Research Deputy of Traditional Medicine, Tehran University of Medical Sciences, Tehran, IR Iran. Tel: +98-2133364238, E-mail: ilkhani@razi.tums.ac.ir.

Received: 28 Jul 2013; Revised: 04 Aug 2013; Accepted: 11 Aug 2013

مقدمه: کتاب شریف کافی، اثر ثقة الاسلام کلینی، یکی از چهار کتاب معتبر روایی شیعه است. کلینی، از علمای برجسته شیعه می‌باشد. ویژگی منحصر به فرد این کتاب در مقایسه با سه کتاب دیگر، تقدم زمان نگارش آن است. به گونه ای که برخی روایات آن تنها با سه واسطه از معصوم علیه‌السلام نقل شده اند. با توجه به معتبر بودن سند روایات کتاب کافی، استخراج احادیث طبّی این کتاب و بررسی سند آن‌ها از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است.

اهداف: هدف اصلی در این پژوهش، استخراج احادیث طبّی کتاب شریف کافی، تعیین تعداد آن‌ها و همچنین بررسی میزان اعتبار سند (وثوق سندی) آن‌ها بود.

مواد و روش‌ها: تحقیق حاضر، مطالعه ای کیفی (Qualitative Study) است که با استفاده از نرم افزار «درایه النور» طراحی شده در (موسسه کامپیوتری علوم اسلامی)، کل روایات کتاب کافی را مورد بررسی قرار داده، و احادیث طبّی آن را پس از استخراج، از نظر اعتبار سند دسته‌بندی کرده است.

یافته‌ها: از مجموع کل روایات موجود در کتاب کافی (اصول، فروع و روضه کافی)، ۲۲۳۳ روایت که بیانگر تأثیر عوامل مادی در حفظ سلامت، درمان و بهداشت محیط زیست است، تحت عنوان (روایات طبّی) استخراج گردید. احادیث استخراج شده به سه دسته: صحیح، موثق و ضعیف دسته بندی شدند. از مجموع روایات ارزیابی شده، تعداد ۱۲۷۲ روایت در دسته صحیح و موثق و ۹۶۱ روایت در دسته ضعیف قرار داده شد. به عبارتی، حدود ۶۰٪ روایات طبّی کتاب کافی صحیح یا موثق، و تنها ۴۰٪ آن‌ها ضعیف هستند.

بحث و نتیجه‌گیری: بر اساس تحقیق حاضر ضعیف و غیر قابل اعتماد بودن اکثر روایات طبّی کتاب کافی گمانی باطل است. لذا شایسته است پیرامون روایات طبّی صحیح و موثق مطالعات کارآزمایی بالینی صورت گیرد و این روایات همچون مرجع و منبعی معتبر در کنار دیگر منابع طب سنتی مورد بررسی و توجه قرار گیرند.

کلمات کلیدی: مطالعه کیفی؛ طب سنتی؛ اسلام

کاربرد در زمینه‌ی سیاست‌های بهداشت و درمان/پژوهش و آموزش پزشکی: پژوهش حاضر، مقاله ای کیفی است که به بررسی ارتباط میان آموزه های دینی و طب پرداخته است. در این پژوهش روایات طبّی یکی از چهار کتب معتبر روایی شیعه، کتاب الکافی، مورد بررسی قرار گرفته و روایات طبّی آن پس از استخراج دسته بندی شده است.

۱- مقدمه

نظریه‌اند (۲). اینکه چگونه عقل انسان با امکانات ابتدایی و نیز نبود آزمایشگاه‌ها و مراکز تحقیقاتی مجهز امروزی توانسته بسیاری از افعال و خواص جمادات، نباتات و حیوانات را در بیش از هزار سال قبل توضیح داده، و این منابع را طی صدها سال برای حفظ سلامتی و درمان مورد استفاده بشر قرار دهد، سوالی است که برای پاسخ دادن به آن این نظریه باید

حکیم بزرگ، بوعلی سینا در تعریف علم طب چنین آورده است: علمی است که از آن، حالات بدن انسان از لحاظ تندرستی و نبود آن، شناخته می‌شود (۱). بر اساس نظریه ای رایج، صنعت (علم) طب از جانب خداوند ایجاد شده است. برخی از حکمای بزرگ، همچون جالینوس، طرفدار این

The translated version of: <http://dx.doi.org/10.5812/quranmed.13704>Copyright © 2013, Quran & Etrat Center, The Ministry of Health and Medical Education; Licensee Kowsar Ltd. This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (<http://creativecommons.org/licenses/by/3.0>), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

نداری پیروی مکن (۸). در علم درایة الحدیث، اخبار (احادیث یا روایات) به لحاظ اعتباری به دو دسته تقسیم می‌شوند: خبر متواتر و خبر واحد. خبر متواتر، به خبری گفته می‌شود که سلسله روایان آن تا معصوم (علیه‌السلام) در هر طبقه به اندازه‌ای باشد که امکان توافق آن‌ها بر کذب محال باشد و با به واسطه ی خبر آن‌ها، علم حاصل شود؛ مانند عبارت «من کنت مولا ه فهدا علی مولا ه» در حدیث غدیر خم. خبر واحد، خبری است که به حد تواتر نرسیده است (۹).

خبر واحد با توجه به اختلاف حالات روایان، از منظر عدالت، ایمان و ضابطه، به چهار قسم اصلی تقسیم می‌شود: صحیح، حسن، موثق و ضعیف (۳).

۱- حدیث صحیح: به حدیثی گفته می‌شود که سلسله سند آن به معصوم (علیه‌السلام) متصل باشد و همه روایان آن در همه طبقات، شیعه دوازده امامی، ضابط و عادل معرفی شده باشند (۱۰).

۲- حدیث حسن: به حدیثی گفته می‌شود که اولاً در سلسله سند آن اتصال تا معصوم برقرار باشد، و ثانیاً روایان آن شیعه اثنی عشری و قابل تقدیر (نه در حد اثبات عدالت) باشند (۱۰).

۳- حدیث موثق: به حدیثی گفته می‌شود که اولاً در سلسله سند آن اتصال تا معصوم برقرار بوده و ثانیاً حداقل یک راوی آن غیر شیعه‌ی دوازده امامی، اما موثق باشد (۱۰).

۴- حدیث ضعیف: هنگامی که حدیث، یکی از شرائط فوق را نداشته باشد (۱۰) مثلاً اتصال تا معصوم برقرار نباشد، و یا راوی فاسق یا کذاب و... باشد، ضعیف خوانده می‌شود.

بسیاری از فقها روایات صحیح، حسن و موثق را در مقام عمل، یکسان دانسته‌اند (۳).

۲- اهداف

اهداف این پژوهش، استخراج احادیث طبری کتاب شریف (کافی)، تعیین تعداد آنها، بررسی میزان اعتبار (وثوق سندی) روایات طبری و نیز دسته بندی آن‌ها می‌باشد. همچنین از دیگر اهداف این پژوهش، به انجام رساندن مطالعات کارآزمایی بالینی و غیر آن با استفاده از نتایج این تحقیق، به منظور کشف رموز این دستورات در زمینه های بهداشتی و یا درمانی، و نیز تقویت مفاد احادیث طبری ضعیف به کمک مقایسه آن‌ها بالاحادیث قوی هم‌مضمون (در صورت موجود بودن) است.

۳- مواد و روش‌ها

تحقیق حاضر مطالعه‌ای کیفی (Qualitative Study) است که با استفاده از نرم افزار (درایة النور) (۱۱) طراحی شده در (مرکز تحقیقات کامپیوتری

پذیرفته شود. بر اساس اعتقادات شیعیان اثنی عشری، چهارده معصوم از هر گناه و خطایی، در گفتار و عمل، مصون بوده اند. بخشی از گفتار ائمه (علیه‌السلام)، دستورات و توصیه‌هایی در خصوص حفظ سلامت و درمان است که برخی از آن‌ها در هیچ منبع طب سنتی یافت نمی‌شود. یکی از مشکلات بهره برداری از احادیث، حصول اطمینان از صدور حدیث از معصوم علیه السلام است. چنانچه اطمینان حاصل شود که حدیث طبری مورد مطالعه از معصوم علیه السلام است، به بهره‌گیری از آن در طب، بسیار نزدیک شده‌ایم. در علوم منقول، همچون علم‌الحدیث، بیان مطلب علمی نیاز به ذکر منبع دارد؛ به گونه ای که ذکر مطلب بدون استنادات لازم، از اعتبار چندانی برخوردار نیست. شیعه، چهار منبع حدیثی معتبر دارد که از آنها تحت عنوان (کتاب اربعه) نام برده می‌شود (۳). یکی از آن‌ها کتاب شریف (کافی)، اثر ثقة‌الاسلام کلینی (۲۵۰-۳۲۹ هـ.ق) است. کلینی، عالم برجسته جهان شیعه، بی‌نیاز از توصیف، و مشهورتر از آنست که ستوده شود. (شیخ مفید) در شرح عقاید صدوق، کتاب (کافی) را ارزشمندترین و مفیدترین کتاب شیعه معرفی می‌کند. (علامه مجلسی) در ابتدای کتاب (مرآة العقول فی شرح اخبار آل الرسول)، که یکی از شروح مهم کتاب (کافی) است، می‌نویسد: (کافی)، صحیح ترین، جامع‌ترین، نیکوترین و بزرگ ترین اصل و نوشته‌ی فقه ناجیه شیعه است (۴). اهمیت کتاب کافی، صرف نظر از جلالت شأن نویسنده، و جامعیت کتاب (۵)، برخوردار از ویژگی منحصر به فردی چون تقدم زمان نگارش کتاب نسبت به دیگر کتب اربعه است. در

کتاب کافی، برخی روایات با دو یا سه واسطه از معصوم علیه السلام نقل شده اند. با توجه به مستند بودن اکثر روایات (کتاب کافی) (۳)، استخراج احادیث طبری این کتاب و بررسی سندیت آنها از اهمیت ویژه ای برخوردار است. از سوی دیگر، مرحوم کلینی (۲۵۰-۳۲۹ هـ.ق)، با علی بن ربن طبری (۱۹۲-۲۴۷ هـ.ق) صاحب فردوس الحکمه، رازی (۲۵۱-۳۱۳ هـ.ق)، علی بن عباس مجوسی اهوازی (۳۱۸ یا ۳۳۸-۳۸۴ هـ.ق) مؤلف «کامل الصناعه الطبیة»، که از اطباء و حکمای بزرگ اسلام بوده و ارکان طب اسلامی را تشکیل می دهند (۶)، معاصر بوده است. یکی از آثار ارزشمند رازی، کتاب «طب النفوس (غرضه فی اصلاح اخلاق نفس)» است که ابواب و فصول آن درباره برتری عقل، از بین بردن هوای نفس و عوارض آن، و مباحث اصلاح نفس از اخلاق ردیه ای که مخالف صحت و بهداشت بدن اند، می‌باشد (۶). رازی در این کتاب به آیات قرآن و روایات استناد نکرده است. مرحوم کلینی با استفاده از سبک رازی، روایات ائمه معصومین (علیه‌السلام) را تنظیم و همانند وی، کتابش را از مبحث عقل آغاز کرده است (۷). علم بهره‌بردار از احادیث مانند هر علم دیگر، از اصول و قوانین خاصی برخوردار است. قرآن کریم، که یکی از ادله استنباط احکام الهی است، چنین امر کرده است: «وَلَا تَقْفُ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ» (و از چیزی که به آن علم

بیماری‌ها اشاره کرده، پرداخته نشده است. از ۲۲۳۳ روایت طبی استخراج شده، ۸۹۱ روایت صحیح، ۳۸۱ روایت موثق و ۹۶۱ روایت ضعیف ارزیابی شد. علمای علم حدیث در مقام عمل تفاوتی بین احادیث صحیح و موثق قائل نیستند (۳). در مجموع نتایج این تحقیق حکایت از آن دارد که از ۲۲۳۳ حدیث طبی کتاب کافی، سند ۱۲۷۲ حدیث، صحیح یا موثق و سند ۹۶۱ حدیث، ضعیف می‌باشد. به عبارت دیگر، حدود ۴۰ درصد احادیث طبی کافی، از سند ضعیفی برخوردارند. متن کامل این روایات به همراه سند آن‌ها در سه فایل جداگانه تحت عنوان «احادیث صحیح»، «احادیث موثق» و «احادیث ضعیف»، ضمیمه این تحقیق است.

۵- بحث و نتیجه‌گیری

بنابر تحقیق حاضر، امکان ضعیف و غیر قابل اعتماد بودن اکثر روایات طبی کتاب کافی گمان باطلی بوده، بیشتر روایات طبی آن، حدود ۶۰٪ از جمله صحیح یا موثق می‌باشند. لذا شایسته است دسکم پیرامون روایات صحیح و موثق طبی، مطالعاتی از نوع کارآزمایی بالینی و غیر آن، صورت گیرد تا با اطمینان در امور بالینی مورد استفاده قرار گیرد. گاهی اعتبار روایت، چنانچه در تحقیق حاضر نیز لحاظ گردید، وابسته به اعتبار سند و اثبات وثاقت (اعتماد به) راویان آن است (۳). در این صورت ثمره عملی آن، عمل نمودن به روایات صحیح، حسن و موثق، و نیز عدم پذیرش احادیث ضعیف است. حال آنکه بین صحت سندی و حجیت احادیث طبی رابطه‌ی تساوی برقرار نیست؛ به عبارت حجیت حدیث، صرفا وابسته به صحت سند آن نبوده و احادیث ضعیف فاقد اعتبار نمی‌باشند (۱۲). بررسی سند، تنها یکی از راه‌های اعتماد به روایت است. باین حال در مقام عمل باید شواهد و قرائن دیگری را نیز در نظر گرفت. چه بسا راویان حدیثی همه ثقه (مورد اعتماد) باشند، اما حدیث، یقینا نادرست بوده، و راوی ثقه در نقل آن، تسامح کرده باشد؛ همانطور که ممکن است درباره راوی یا راویان حدیثی ضعیف، ویژگی‌های مثبتی همچون ثقه، عدل و ... نرسیده باشد، اما انسان یقین کند که روایت از امام (علیه‌السلام) صادر شده است (۱۲). بر این اساس بسیاری از فقیهان و محدثان، احادیث ضعیف مربوط به آداب و سنن، مواعظ، اخلاق، تاریخ و برخی از موضوعات طبی را به واسطه قرینه‌های تأیید کننده متن و نیز فراوانی این احادیث، حجت می‌شمرند (۱۳). از طرف دیگر، با مراجعه به متون کهن طبی، می‌توان بسیاری از نکات علمی حدیث را کشف، و یا به وسیله پژوهش‌ها و مطالعات کارآزمایی بالینی، بر صدق و درستی متن احادیث‌گواهی داده، و صدور آن‌ها از معصوم (علیه‌السلام) را اثبات نمود. برای مثال، روایت ضعیف کتاب فروع الکافی، جلد ۶ ص ۳۷۹ بر اساس کتب مرجع طب سنتی به شرح زیر می‌باشد: «عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ أَحْمَدَ بْنِ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَنْ أَبِي الْخَزَرَجِ الْحَسَنِ بْنِ الزُّبَيْرَانَ الْأَنْصَارِيِّ عَنِ الْفَضْلِ بْنِ عُثْمَانَ

علوم اسلامی)، تمامی روایات کتاب (کافی)، از حدیث اول اصول کافی تا آخرین حدیث کتاب روضه کافی، را مورد بررسی قرار داده است. هم‌زمان، احادیثی که مفاد آن به نحوی در ارتباط با بهداشت فردی یا محیط پیرامون وی بوده، و یا روایاتی که در آن‌ها به درمان بیماری خاصی اشاره شده، استخراج گردید. احادیث استخراج شده، تحت عنوان کلی «احادیث طبی» نامگذاری گردید. سپس، احادیث مزبور به لحاظ اعتبار سند (اعتبار راویان)، به سه دسته: صحیح، موثق و ضعیف تقسیم گردیده و در سه فایل جداگانه قرار داده شد.

۴- یافته‌ها

از مجموع ۱۶۱۹۹ روایت سه کتاب (کافی) (یعنی اصول کافی، فروع کافی و روضه کافی)، ۲۲۳۳ روایت طبی (حدود ۱۴٪ از کل کتاب) از ابواب مختلف آن استخراج گردید که شرح آن بدین قرار است:

- اصول کافی، کتابی دو جلدی است شامل احادیث اعتقادی و اخلاقی. جلد اول آن که در بردارنده کتاب (مبحث) العقل و الجهل، کتاب فضل العلم، کتاب التوحید و کتاب الحجه است، ۸ روایت طبی دارد. جلد دوم که شامل کتاب الایمان و الکفر، کتاب الدعاء، کتاب فضل القرآن، و کتاب العشره است، ۷ روایت طبی دارد. در مجموع از کتاب اصول کافی، ۱۵ روایت طبی استخراج شد.

- فروع کافی، کتابی است پنج جلدی، شامل مجلدات سوم تا هفتم کتاب الکافی. فروع کافی شامل احادیث فقهی است. در جلد سوم، کتاب الطهاره، کتاب الحيض، کتاب الجنائز، کتاب الصلاة، و کتاب الزکاة گنجانده شده، که دارای ۳۰۲ روایت طبی است. در جلد چهارم، تتمه کتاب الزکاه، کتاب الصیام (روزه)، و کتاب الحج آمده که در آن ۶۵ روایت طبی موجود است. جلد پنجم مشتمل بر کتاب الجهاد، کتاب المعیشه، و کتاب النکاح است که ۱۰۳ روایت طبیب‌دارد. جلد ششم که در بردارنده کتاب العقیقه، کتاب الطلاق، کتاب العتق (بردگی) و التدریر و الکتابه، کتاب الصید، کتاب الذبائح، کتاب الاطعمه، کتاب الاشربه (نوشیدنی‌ها)، کتاب الزی و التجمل و المروءه، و کتاب الدواجن (حیوانات اهلی) است، مجموعا ۱۶۴۸ روایت طبی دارد. در جلد هفتم نیز کتاب های الوصایا، الموارث، الحدود، الدیات، الشهادات، القضاء و الاحکام، الایمان (سوگندها) و النذور و الکفارات، گنجانده شده که در آن ۴۵ روایت طبی موجود است. در مجموع از کتاب فروع کافی، ۲۱۶۳ روایت طبی استخراج شد. روضه کافی، کتابی است تک جلدی، که شامل خطب و مواعظ ائمه معصومین (علیه‌السلام) و برخی وقایع تاریخی است. در این کتاب ۵۵ روایت طبی موجود است. در تحقیق حاضر روایاتی در خصوص طب جسمانی استخراج و لذا در آن به روایاتی که به عوامل معنوی همچون قرآن، ذکر، دعا و صدقه در پیشگیری یا درمان برخی

شد. یا نظیر این روایت که در کتاب فروع کافی جلد ۶ صفحه ۳۴۱ آمده است: «عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ أَحْمَدَ بْنِ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَنْ أَبِي سُلَيْمَانَ الْحَدَّاءِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْفَيْضِ قَالَ كُنْتُ عِنْدَ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَ فَجَاءَهُ رَجُلٌ فَقَالَ لَهُ: إِنَّ ابْنَتِي قَدْ ذُبَلَتْ وَ بِهَا الْبَطْنُ فَقَالَ مَا يَمْنَعُكَ مِنَ الْأُرْزُقِ بِالشَّحْمِ خَذُ حِجَارًا أَرْبَعًا أَوْ خَمْسًا فَاطْرَحْهَا بِحَنْبِ النَّارِ وَ اجْعَلِ الْأُرْزُقَ فِي الْقِدْرِ وَ اطْبُخْهُ حَتَّى يَذْرِكَ وَ خَذُ شَحْمَ كُلِّ طَرِيًّا فَإِذَا بَلَغَ الْأُرْزُقُ فَاطْرَحِ الشَّحْمَ فِي قِصْعَةٍ مَعَ الْحِجَارَةِ وَ كُبِّ عَلَيْهَا قِصْعَةٌ أُخْرَى ثُمَّ حَرِّكْهَا تَحْرِيكًا جَيِّدًا وَ اضْبِطْهَا كَيْ لَا يَخْرُجَ بُخَارُهُ فَإِذَا ذَابَ الشَّحْمُ فَاجْعَلْهُ فِي الْأُرْزُقِ ثُمَّ تَحَسَّاهُ». از محمد بن فیض روایت شده که نزد امام ششم علیه السلام بودم که مردی آمد و به او گفت دخترم لاغر شده شوکم رفتن دارد، حضرت فرمود: چه بازت دارداز برنج با پیه. ۴ یا ۵ سنگ برگیر و در آتش بینداز و برنج در دیک بریز و بپز، پیه قلوه تازه بگیر و چون برنج پخته شد، پیه را با سنگهای داغ در کاسه انداز کاسه دیگر سرپوش آن کن و سخت بجنجان و ضبط کن که بخار آن بیرون نیاید. چون پیه آب شد، روی برنج نه تا آن را کف کند. آیا می‌توان این حدیث امام صادق علیه‌السلام را برای درمان هر بیمار مبتلا به اسهال قابل تجویز کرد؟ در مجموع، نمی‌توان گفت تمام احادیث صحیح و موثق طبی بدون هیچ قید و شرطی کاربردی هستند و نه اینکه می‌توان تمامی احادیث ضعیف را مطرود دانست. با این وجود پیشنهاد می‌شود پیش از اعمال هرگونه اقدام عملی با در نظر گرفتن امکانات موجود پیرامون برخی احادیث طبی صحیح و موثق، که مفاد آن در راستای اولویتهای بهداشتی و درمانی کشور است، پژوهش‌های بالینی صورت گیرد.

تشکر و قدردانی

از (مرکز کامپیوتری علوم اسلامی قم) برای تهیه نرم افزار (درايه النور) تشکر می‌شود.

میزان مشارکت نویسندگان:

بیان نشده است.

تضاد منافع:

بیان نشده است.

پشتیبانی مالی:

نداشته است.

عَنْ ابْنِ أَبِي عَزِيزٍ الْمُرَادِيِّ قَالَ وَ هُوَ خَالَ أُمِّي قَالَ سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ ع يَقُولُ: اتَّخَذُوا فِي أَسْنَانِكُمْ السُّعْدَ فَإِنَّهُ يُطَيِّبُ الْفَمَ وَ يَزِيدُ فِي الْجَمَاعِ». ابی عزیز مرادی از امام ششم (علیه‌السلام) چنین روایت می‌کند که: دند آن‌هایتان را با سعد بشوید که دهان را خوشبو کرده و بر نیروی جماع بیفزاید. بوعلی سینا در کتاب مشهور خود، قانون، می‌نویسد: سعد که به آن در فارسی مشک زمین گویند، ریشه گیاهی است که برگ آن شبیه تره، و طبیعت آن در درجه دوم گرم و خشک است. سعد، رنگ را زیبا می‌کند؛ موجب خوشبویی دهان می‌شود، پشت را محکم می‌کند، و برای برطرف کردن عفونت (و بدبویی) بینی و دهان مفید است (۱۴). صاحب اختیارات بدیعی (۷۲۹-۸۰۶ هـ.ق) می‌نویسد: سعد، لون را نیکو گرداند و بوی دهان را خوش کند، و گند بینی و دهن و استرخای لثه را بغایت نافع بود (۱۵). عقلی خراسانی در «مخزن الادویه» چنین بیان می‌کند: از افعال و خواص سعد، تحریک باه است، و در بدبویی بینی نیز کاربرد دارد (۱۶). در پاره‌ای از احادیث طبی، ناآگاهی از موقعیت مخاطب و شرح حال بیمار، و همچنین طبع و مزاج وی، فهم کلام طبی امام (علیه‌السلام) را با مشکل مواجه می‌سازد؛ زیرا که دستورات طبی معصوم (علیه‌السلام) تنها مختص مخاطب آن است. بنابراین عمل به آن فرامین نه تنها برای دیگران منفعتی ندارد، بلکه ممکن است در بعضی افراد مضراتی نیز در برداشته باشد. شیخ صدوق (ره) در کتاب (الاعتقادات) به این دسته از احادیث، که مختص مخاطبین خاص است، اشاره کرده و می‌نویسد: «برخی اخبار و احادیث طبی، مختص آب و هوای مکه و مدینه است و در دیگر شرایط آب و هوایی کاربردی ندارد» (۱۷). به نظر می‌رسد تعداد این روایات چندان زیاد نباشد؛ مانند روایت ذیل از جلد ششم کافی صفحه ۳۲۴: «مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى قَالَ كَتَبَ بَعْضُ أَصْحَابِنَا إِلَى أَبِي مُحَمَّدٍ ع: يَشْكُو إِلَيْهِ دَمًا وَ صَفْرَاءً فَقَالَ إِذَا اخْتَجَمْتَ هَاجَتِ الصَّفْرَاءُ وَ إِذَا أَحْرَتْ الْحِجَامَةُ أَضْرَبِي الدَّمَ فَمَا تَرَى فِي ذَلِكَ فَكَتَبَ عَ اخْتَجِمْ وَ كُلْ عَلَى أَثَرِ الْحِجَامَةِ سَمَكًا طَرِيًّا كَبَابًا قَالَ فَأَعَدْتُ عَلَيْهِ الْمَسَالَةَ بِعَيْنَيْهَا فَكَتَبَ عَ اخْتَجِمْ وَ كُلْ عَلَى أَثَرِ الْحِجَامَةِ سَمَكًا طَرِيًّا كَبَابًا بِمَاءٍ وَ مِلْحٍ قَالَ فَاسْتَعْمَلْتُ ذَلِكَ فَكُنْتُ فِي عَافِيَةٍ وَ صَارَ غَذَائِي» گوید: به حضرت باقر (علیه‌السلام) نامه نوشتم و از غلبه خون و صفرا شکایت کردم، که اگر حجامت کنم گرفتار صفرا می‌شوم و اگر در حجامت تأخیر نمایم غلبه خون آزارم می‌دهد، چه دستوری می‌فرمایید؟ حضرت جواب نوشت: حجامت کن و پس از آن ماهی تازه کباب شده بخور، دوباره به همین مضمون نامه نوشتم؛ چنین جواب دادند که حجامت کن و پس از آن ماهی تازه کباب شده با آب و نمک بخور، من بدستور امام (علیه‌السلام) عمل کردم، شفا یافتم و این غذای من

برای مشاهده منابع این مقاله، به متن انگلیسی مراجعه شود.